

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Bakı Dövlət Universiteti

**6107.01 – “Ümumi psixologiya” ixtisası üzrə fəlsəfə doktoru
proqramı əsasında doktorluq imtahanı üçün**

PROQRAM

Bakı Dövlət Universiteti Sosial elmlər və
psixologiya fakültəsinin Elmi Şurasının
qərarı ilə tövsiyyə edilmişdir
(02 oktyabr 2012-ci il 1 sayılı protokol)

Tərtib edən: professor, psixologiya elmləri doktoru
Rəna Qədirova

Elmi redaktor: AMEA-nın müxbir üzvü, professor,
psixologiya elmləri doktoru Bəxtiyar Əliyev

Mövzu 1. Psixologiyanın bir elm kimi xarakteristikası

Psixologiyanın predmeti haqqında təsəvvürlərin inkişafı. Psixologiyanın bir elm kimi tərifı. Psixologiyanın elmlər sistemində yeri. Psixologiya elminin sahələri, onların təsnifi prinsipləri və məsələləri. Psixologiyanın predmeti haqqında təsəvvürlərin inkişaf mərhələləri.

Qədim yunan filosoflarının təlimlərində psixoloji ideyaların inkişafı. Orta əsrlərdə psixoloji ideyaların inkişafı. XVII–XIX-cu əsrlərdə psixologiyanın inkişafı. Şüurun klassik introspektiv psixologiyası.

Psixozanaliz və dərinlik psixologiyası. Bihevizizm və neobihevizizm. Kognitiv psixologiya. L.S.Vıqotskinin mədəni-tarixi psixologiyası. Azərbaycanca psixoloji fikrin inkişaf tarixi.

Psixika psixologiyanın predmeti kimi və psixologiyaya təkamülü daxil edilməsi. Psixika haqqında anlayış. Psixi hadisələr: psixi proseslər, psixi hallar, psixi xassələr. Psixi inkişafın xüsusiyyətləri. Psixikanın meyarları.

Psixikanın filogenezdə inkişaf mərhələləri. Elementar sensor psixika. Persepsiv psixika. Heyvanların davranış formaları. İnstinktlər. Öyrənmənin növləri və nəzəriyyələri. Heyvanların intellekti.

Psixika və şüur. Şüurun psixoloji xarakteristikası. Şüurun funksiyası və strukturu. Şüur və şüursuzluq. Dərk edilməyən proseslərin növləri. Fərdi və ictimai şüur. Psixikanın ontogenezdə inkişafının şərtləri və hərəkətədirici qüvvələri. L.S.Vıqotski psixi inkişaf haqqında. Təbii və ali psixi funksiyalar. Ali psixi funksiyaların xüsusiyyətləri və onların əmələ gəlmə xüsusiyyətləri.

Mövzu 2. Psixologiyanın tədqiqat metodları

Eksperimental psixoloji tədqiqatın metodologiyası Psixologiyada metod və metodologiya anlayışları. Psixoloji tədqiqatın metodikası. Psixologiyada tədqiqat metodların təsnifatı. Eksperimental tədqiqatın mərhələləri. Psixoloji tədqiqatın planlaşdırılması. Tədqiqatın fərziyyəsi. Psixoloji tədqiqatın prinsipləri. Psixologiyada ölçü problemi.

Eksperimentin nəticələrinin təhlili və təsviri. Müşahidə metodu və onun növləri. Eksperiment: təbii və laborator eksperiment. Psixodiagnostik üsullar. Testlər və onların təsnifatları. Testin effektivlik meyarları.

Mövzu 3. Fəaliyyət və onun iradi tənzimi

Fəaliyyət haqqında anlayış. Fəaliyyət və fəallıq. Tələbatlar fəallığın mənbəyi kimi. Tələbatların mənsəyinə (təbii və mədəni) və predmetinə (maddi və mənəvi) görə növləri. İnsan tələbatlarının inkişaf xüsusiyyətləri. Tələbatlar və motivlər, fəaliyyətin təşkilində onların rolu.

Motivasiyanın nəzəriyyələri: dispozişional və situativ; klassik psixoanalizdə motivasiyanın nəzəriyyələri, bihevizizmde və neobihevizizmde motivasiyanın nəzəriyyələri. Tələbatların və motivlərin təsnifat əsasları. İnsan tələbatlarının spesifikasiyası; insanın əsas tələbatları; motivasiya hadisələrinin dispozişion xarakteri; tələbatların əşyalandırma formaları; tələbatların psixoloji və fizioloji təzahürü.

Motivlərin funksiyaları. Motivlərin dərk olunmasına və təhrikedici güvvəsinə təsir edən faktorlar. Tələbatların və motivlərin iyerarxiyası və bir-birinə tabe edilməsi. Motivasiyanın fəaliyyət prosesinə və

səmərəliyinə təsiri; fəaliyyət prosesində motivasiya dinamikasının determinantları (“motivin məqsədə keçidi”). K.Levin məktəbinin situativ motivasiyasının tədqiqatları: bitirilməmiş əməliyyatların daha yaxşı yadda saxlama effekti. (Zeyqarnik), doyma effekti, əvəz etmə, bitirilməmiş hərəkət effekti, iddia səviyyəsinin dinamikası. İnsanın tələbat və motivasiya dairəsinin inkişafının hərəkətedici qüvvələri, şərtləri və etapları; aparıcı fəaliyyətin əvəz edilməsinin qanunauyğunluqları, şəxsiyyətin iradi keyfiyyətləri.

Fəaliyyətin quruluşu. İş və hərəkətlər. Vərdişlər və onların əmələ gəlməsi. Fəaliyyətin əsas növləri: oyun, təlim, əmək. İradə haqqında anlayış. Fəaliyyətin iradi tənzimi. İradi işin quruluşu və funksiyaları. Motivlər mübarizəsi. Psixologiyada “tələbat” kateqoriyası. Tələbatların təbiəti və növləri. Psixologiyada tələbatların təsnifatının təhlili. Motiv tələbatların əşyaviləşdirilməsi nəticəsi kimi. Motivasiya vəziyyət kimi. Şəxsiyyətin motivasiya dairəsi anlayışı, onun quruluşu. Motivasiya və fəaliyyət.

Mövzu 4. Şəxsiyyət

Şəxsiyyətin strukturu. Şəxsiyyətin strukturunun təyin olunmasına əsas yanaşmalar. Psixologiyada şəxsiyyət haqqında anlayış. Fərd, şəxsiyyət və fərdiyyət anlayışlarının müqayisəsi. Şəxsiyyətin tədqiqinə müxtəlif yanaşmalar. Sistem yanaşma. Münasibətlər nəzəriyyəsi (Lazurski, Myasişev). Klassik bihevizizm şəxsiyyət psixologiyası haqqında (C.Uotson, B.F.Skinner). Neobihevizizm. Z.Freydin psixoanalizində şəxsiyyət, onun strukturu və inkişafı

haqqında təsəvvürlər, A.Adlerin fərdi psixologiyası: bütövlük və natamamlıq prinsipləri; şəxsiyyətin həyat tərzində təsəvvürlər. K.Q. Yunqun analitik psixologiyası. “Persona”, “Kölgə” şəxsiyyətin struktur komponenti kimi. “Arxetip”, “Kompleks”, “Özlülük” kateqoriyaları. E.Eriksonun, E.Fromun neofreydist yanaşmaları. Şəxsiyyətə interaksionist və koqnitivist yanaşmalar. K.Levinin, H.Mürreyin, C.Kellinin şəxsiyyət nəzəriyyələri. Şəxsiyyət psixologiyasında humanistik yönəliş. Q.Olportun şəxsiyyətin açıq sistem kimi nəzəriyyəsi. Şəxsiyyətə humanistik yanaşma prinsipi (K. Rocers). A.Maslounun şəxsiyyətin özünüaktuallaşdırma nəzəriyyəsi . V. Franklin məna axtarışı nəzəriyyəsi.

Mənlik şüuru və onun funksiyaları. “Mənin” kəşf olunması. “Mən” obrazının formalaşması. Şəxsiyyətin inkişafında psixoloji problemlər və onların korreksiyası. Şəxsiyyətin özünüqiymətləndirməsi və iddia səviyyəsi. Şəxsiyyətin inkişafında bioloji və sosial amillər.

Mövzu 5. Qrupun psixologiyası

Psixologiyada qrup anlayışı. Qrupların tədqiqi ilə bağlı əsas istiqamətlər. Qrupun əsas xarakteristikası. Qrupların təsnifatı. Formal və qeyri-formal qruplar. Qrup və kollektiv. Kiçik qrupun dinamik prosesləri: qrup təzyiqli fenomeni, konformluq və konformizm; M.Şerif və S.Aşın tədqiqatları. Qrup birliyi fenomeni (L.Festinqer, T.Nyukom). Kiçik qruplarda liderlik və rəhbərlik. Liderlik nəzəriyyələri. Liderlik üslubları. Qrup qərarının qəbulu. Qrup gütbləşməsi effekti. Qrup münasibətlərinin öyrənilmə metodları. Sosiometriya.

Referentometriya. Şəxsiyyətin qrupda sosiometrik statusu. Şəxsiyyətin sosiometrik statusunun onun şəxsi keyfiyyətlərindən asılılığı. Böyük qrupların psixoloji xarakteristikaları. Mədəniyyət və etnos. Etnik stereotiplər.

Mövzu 6. Ünsiyyətin psixologiyası

Ünsiyyətin tərifi. Ünsiyyət və fəaliyyət. Ünsiyyətin strukturu. Ünsiyyət informasiya mübadiləsi kimi. Ünsiyyət qarşılıqlı təsir kimi. Qarşılıqlı təsir birgə fəaliyyətin təşkili kimi. Sosial persepsiya anlayışı. Ünsiyyət prosesində qarşılıqlı anlama mexanizmləri: identifikasiya, refleksiya, empatiya. Atribusiya nəzəriyyəsi. Qarşılıqlı anlama effektləri. Şəxsiyyətlərarası attraksiya. Sosial-psixoloji trening; trainingin xüsusiyyətləri və növləri. Şəxsiyyətlərarası münasibətlər. Fərdi şüurun formalaşmasında sosial münasibətlərin rolu. Sosial münasibətlərin strukturu və sosial rol anlayışı. Şəxsiyyətlərarası münasibətlərin emosional əsasları. Aqressiya. Aqressiyanın bioloji və sosial amilləri. Aqressiya nəzəriyyələri. Affiliasiya və sosial kontaktlarda tələbat. Altruizm, egoizm və empatiya. Altruizm nəzəriyyələri.

Mövzu 7. Diqqət

Diqqət haqqında anlayış. Diqqət və şüur. Diqqətin funksiyaları. Diqqətin əhəmiyyəti. Diqqətin fizioloji mexanizmləri. Diqqətin növləri. Qeyri-ixtiyari diqqəti şərtləndirən əsas amillər. İxtiyari diqqətin inkişafı və xüsusiyyətləri. İxtiyari diqqətdən sonrakı diqqət. Diqqətin

xüsusiyyətləri: davamlılığı, keçirilməsi, paylanması, həcmi, tərəddüdü, yayınması.

Diqqətin dalğınlığı. Diqqətin nəzəriyyələri və modelləri Erkən seleksiya nəzəriyyəsi (Brod Bent, Treysman). Ləngimiş seleksiya nəzəriyyəsi (Norman). Koqnitiv modellər: C.Brod Bentin filtr (süzgəc) modeli, E.Treysmanın bölən modeli, D.Kanemanın ehtiyatların paylanması modeli.

Mövzu 8. Duyğular

Duyğular haqqında anlayış. Reseptorlar və analizatorlar. Duyğu haqqında nəzəriyyələr. Duyğuların növləri və onların təsnifat kriteriyaları. Xarici duyğular, daxili duyğular, hərəkət duyğularının ümumi xarakteristikası. Duyğuların ümumi qanunauyğunluqları. Duyğuların psixofizikası. Duyğu həddi: yuxarı və aşağı mütləq həddi və fərqləndirmə həssaslığı. Adaptasiya. Duyğuların qarşılıqlı təsiri. Sensibilizasiya. Sinesteziya. Duyğuların inkişafı və sensor tərbiyənin aktual məsələləri. Duyğuların pozulması.

Mövzu 9. Qavrayış

Qavrayış haqqında anlayış. Qavrayış nəzəriyyələri. Helmholsun şüursuz əqli nəticə nəzəriyyəsi. C.Hibsonun ekoloji nəzəriyyəsi, C.Brunerin kateqorizasiya nəzəriyyəsi. Geştalt psixologiya qavrayış haqqında. Qavrayışda obyekt və fon. Geştaltın perseptiv təşkilat qanunları. Qavrayışın koqnitiv modelləri. Qavrayışın həcmi. Qavrayış surətlərinin əsas xüsusiyyətləri. Appersepsiya və illuziyalar.

Qavrayışın təsnifatı. Məkan, zaman və hərəkət qavrayışı. Uzaqlıq və dərinlik qavrayışı. Binokulyar parallaks. Disparantlıq. Stroboskopik hərəkət. Fi-fenomen. Qavrayışın inkişafı. Şəxsiyyətin istiqaməti və qavrayış. Qavrayışın öyrənilmə üsulları. Qavrayışın pozuntuları.

Mövzu 10. Hafizə

Hafizə haqqında anlayış. Hafizənin əhəmiyyəti. Müasir psixologiyada hafizə problemi. Hafizə haqqında nəzəriyyələr (psixoloji, fizioloji, biokimyəvi). Hafizənin təsnifatına ümumi yanaşmalar. Hafizənin növləri. Hafizənin prosesləri və onların işləməsinin əsas qanunauyğunluqları. Hafizənin koqnitiv modelləri. R.Atkinson və R.Şifrin modeli. Struktur model: sensor registr, qısamüddətli saxlanma (operativ hafizə), uzunmüddətli hafizə. Sperlinqin eksperimentləri. Uzunmüddətli hafizənin strukturu və işləməsi. Petersonların eksperimentləri. Norman və Vo modeli. Unutma. Retroaktiv və proaktiv interferensiya. Məlumat emalının dərəcə effektləri. Hafizə prosesində fərdi fərqlər. Hafizənin tipləri. Hafizənin patologiyası. Hafizənin inkişafı və mümarisəsi. Hafizənin tədqiqat metodları.

Mövzu 11. Təfəkkür

Təfəkkür haqqında anlayış. Təfəkkürün xüsusi xarakteristikası: ümumiləşdirmə, vasitəlilik, aktivlik, məqsədyönlülük. Təfəkkür və hissi idrak. Məntiq və psixologiyada təfəkkür problemi. Təfəkkür psixologiyasının predmeti. Təfəkkür məsələ həlli kimi. Təfəkkür məlumatın emalı prosesi kimi. Təfəkkür ali psixi funksiya kimi, nitq

təfəkkür, sözün mənası təfəkkürün təhlil vahidi kimi. Fikri fəaliyyətin motivasiyası. İdrak motivləri. Fikri əməliyyatlar. Təfəkkürün formaları: məfhum, hökm, əqli nəticə. Məfhumların formalaşması prosesi və onun öyrənmə yolları. Təfəkkürün növləri: əyani-əməli, əyani-obrazlı və mücərrəd təfəkkür. Yaradıcı təfəkkürün xüsusiyyətləri. Təfəkkür sahəsində fərdi fərqlər, əqli keyfiyyətlər. təfəkkür və onun müxtəlif psixoloji məktəblərdə öyrənilməsi. Təfəkkür və intellekt. J.Piajeyə görə intellektin inkişaf mərhələləri. Təfəkkürün inkişafında təlimin rolu. Təfəkkürün tədqiqat metodları. Təfəkkürün pozuntuları.

Mövzu 12. Nitq

Nitqin psixoloji mahiyyəti. Dil və nitq. Dil mənaları. Dilin funksiyaları. Nitqin xüsusiyyətləri. Nitqin funksiyaları. Nitqin növləri. Eqosentrik nitq. Eqosentrik nitqin əmələ gəlməsi və funksiyaları haqqında L.S.Vıqotski və J.Piajenin polemikası. Daxili və xarici nitq. Şifahi və yazılı nitq. Dialoji və monoloji nitq. Semantik diferensial üsulu ilə nitqin tədqiqi. Nitq və ünsiyyət. Təfəkkür və nitqin nisbəti problemi. Nitqi mülahizələrin törəməsi və anlaşılması. Nitqin pozuntuları.

Mövzu 13. Təxəyyül

Təxəyyül haqqında anlayış. Təxəyyül ali psixi funksiya kimi. İnsanın həyat və fəaliyyətində təxəyyülün əhəmiyyəti. Təxəyyül surətlərinin yaradılması prosesi. Təxəyyülün növləri. Xülya və xəyal. Röya surətləri. Bərpaedici və yaradıcı təxəyyül, onların başlıca

xüsusiyyətləri. Kreativlik haqqında anlayış. Bədii və elmi yaradıcılıqda təxəyyülün rolu. Təxəyyülün tədqiqat metodları. Təxəyyülün diaqnostikası və inkişaf metodları.

Mövzu 14. Hisslər, emosiyalar

Hisslər haqqında anlayış. İnsanın tələbatları və hissələr. Emosiyaların fizioloji əsasları. Onların siqnal, kommunikativ və tənzimləmə funksiyaları. Emosiyaların xarici ifadə formaları. Əsas emosional hallar və onların xarakteristikası. Hisslər və şəxsiyyət. Ali hissələr. Hisslərin sosial funksiyası. Emosiyaların öyrənilmə üsulları. Şəxsiyyətin emosional sahəsi. Emosional hadisələrin əsas sinifləri. Fəaliyyətin tənzim edilməsində onların rolu. Emosiya və hissələrin funksiyaları (V.K.Vilyunas, A.N.Leontyev): kommunikativ, tənzimləyici, siqnal, səbəbləndirici, qiymətləndirici, stimullaşdırıcı, qoruyucu. Emosional hadisələrin komponentləri. Emosiyaların bioloji və psixoloji nəzəriyyələri. Emosiyalar və şəxsiyyət. İnsan emosiyalarının və tələbatlarının əlaqəsi. İnsanın emosional sahəsinin ontogenezdə inkişafı. Emosional proseslərin növləri, emosional proseslərin psixofizioloji əlaqəsi; emosional proseslərin təsnifatı üçün əsaslar. Normal və patoloji affektlərin, hissələrin, ehtirasların, əhvalın xarakteristikası. Həyəcanlılığın növləri və təzahürü; frustrasiyaya olan reaksiyaların tipləri; stresin fizioloji və psixoloji aspektləri, posttravmatik stresin psixoloji nəticəsi. Emosional proseslərin və şəxsiyyətlərarası münasibətlərin əlaqəsi; şəxsiyyətin emosional keyfiyyətləri. Emosiya haqqında nəzəriyyələr: emosiyaların ifadəsinin təkamül nəzəriyyəsi (Ç.Darvin); V.Vundtun nəzəriyyəsi; Cems-Langenin emosiyaların periferik nəzəriyyəsi; Kennon-Bard nəzəriyyəsi; emosiyaların koqnitiv nəzəriyyələri;

P.K.Anoxinin emosiyaların məlumat nəzəriyyəsi, D.Lindslinin aktivasiya nəzəriyyəsi.

Mövzu 15. Temperament

Temperament haqqında anlayış. Temperament haqqında təlimlər. Temperament tipləri: xolerik, sanqvinik, fleqmatik, melankolik. Temperament tiplərinin psixoloji xarakteristikası. Ali sinir fəaliyyətinin xüsusiyyətləri və temperament tipləri. Şeldon və Kreçmerin konstitusional tipologiyası. Tərbiyə prosesində temperament tiplərinin nəzərə alınması və fərdi yanaşma. Müasir dövrdə temperamentin öyrənilmə üsulları.

Mövzu 16. Xarakter

Xarakter haqqında anlayış. Xarakter nəzəriyyələri. Xarakterin quruluşu. Xarakter əlamətlərinin təsnifatı. Xarakterin tipik və fərdi əlamətləri, onları şərtləndirən amillər. Xarakter və özünütərbiyə məsələləri. Xarakterin aksentuasiyası. Aksentuasiyaların tədqiqi. Psixopatiya və onun növləri.

Mövzu 17. Qabiliyyətlər

Qabiliyyətlər haqqında anlayış. Qabiliyyət nəzəriyyələri. Qabiliyyətlərin bilik, bacarıq, vərdişlərlə əlaqəsi və onların fərqi. Qabiliyyətlərin quruluşu. Qabiliyyətlər və fəaliyyət. Ümumi və xüsusi qabiliyyətlər. Qabiliyyətlər və irsiyyət. Qabiliyyətlərin formalaşması. İntellekt əmsalı. Qabiliyyətlərin tədqiqi.

ƏDƏBİYYAT

1. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya. Bakı, 2009
2. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Sosial psixologiya. Bakı, 2003
4. Həməzəyevin M.Ə., Seyidov S.İ. Psixologiya. Bakı, 2007
6. Əliyev B.Ə., Cəbbarova L.M. Duyğu və qavrayış. Metodik vəsait, Bakı, 2009
7. Маклаков А.Г. Общая психология, Л., 2000
8. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность, Т.1, пер. с нем, под. ред. Б.М. Великовского, М., Педагогика, 1986
9. Квинн В.Н. Прикладная психология. СПб., 2000
10. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. М., 1976
11. Холл К.С., Линдсей Г. Теории личности. М., 1999
12. Асмолов А.Г. Психология личности. М., 1990
13. Немов Р.С. Психология. СПб., 1996
14. Изард К. Психология эмоций. М., 1980
15. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб, 2002
16. Гамезо М.В., Домашенко И.А. Атлас по психологии. М., 2004
17. Годфруа Ж. Что такое психология. М., 1996
18. Дружинин В.Н. Экспериментальная психология, СПб., 2000

